

НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У 20-30-ТІ РОКИ ХХ СТ.

У статті розглянуто проблему соціально-педагогічної роботи у пенітенціарних закладах для неповнолітніх засуджених початку ХХ ст. Акцент зроблено на прогресивних моментах педагогічної концепції боротьби з правопорушеннями неповнолітніх.

Ключові слова: пенітенціарна система, соціально-педагогічна робота, неповнолітній засуджений.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним із найважливіших завдань соціально-педагогічної роботи у пенітенціарних закладах для неповнолітніх засуджених, інтенсивний пошук і розробка оптимальних засобів перевиховання неповнолітніх засуджених на сьогоднішній день є першорядними завданнями державної ваги, а особлива увага має приділятися впровадженню в діяльність виховних закладів позитивного вітчизняного та зарубіжного досвіду. Все це зумовило необхідність усебічного вивчення доробку виправлення і перевиховання неповнолітніх засуджених у період 20–30-х років ХХ ст.; творчого і критичного переосмислення ідей, рішень і концепцій, що застосовувалися в практиці виховно-трудова колоній у той час. Знання і об'єктивна оцінка цього досвіду сприятимуть формуванню громадської думки, позбавленої однобічності й упередженості, безапеляційному запереченню минулого, створюватимуть необхідні передумови для винесення уроків з історії соціальної педагогіки.

Мета статті – охарактеризувати особливості соціально-педагогічної діяльності пенітенціарних закладів для неповнолітніх на початку ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Безсумнівно, що розв'язання проблеми підліткової злочинності неможливе без усебічного вивчення історичного досвіду. Спроби дослідження й висвітлення процесу виправлення неповнолітніх засуджених, що здійснювалися в притулках, будинках піклування в досліджуваній період, наявні в працях Л. Беляєвої, М. Гернета, С. Завражина, О. Караман, С. Познишева, Л. Фортової, Ю. Чакубаш, В. Шпак.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правові засади роботи з неповнолітніми правопорушниками, яку проводили комісії у справах неповнолітніх, регламентувалися Декретом РНК УРСР «Про відповідальність неповнолітніх» 1920 року, Кодексом законів про народну освіту (1922 р.) та Виправно-трудова кодексом УРСР, затвердженим 1925 року. Ці нормативні акти закріпили головні принципи правосуддя у справах неповнолітніх: загальне правило про звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності й застосування до них заходів медико-педагогічного впливу, що за своєю юридичною природою не можуть уважатися покаранням (лише за формою, а не за змістом), а також винятки з цього правила. Законодавчо було визначено перелік медично-педагогічних заходів: переконання, установлення нагляду, відправлення на батьківщину, патрунування, працевлаштування, направлення до реформаторію Народного комісаріату юстиції або спеціальної виправної установи Народного комісаріату освіти (НКО). Саме 20-ті роки ХХ ст. у результаті встановлення нормативно-правової основи покарань неповнолітніх правопорушників, на наш погляд, стали зародженням соціально-педагогічної роботи, а саме соціально-педагогічної діагностики особистості неповнолітнього злочинця та початком соціально-виховної роботи із засудженими неповнолітніми. Спираючись на цей факт, цікавою видається, на наш погляд, характеристика напрямів соціально-педагогічної діяльності закладів пенітенціарного профілю для неповнолітніх на початку ХХ століття.

На початку ХХ століття Народному комісаріатові освіти довелося не лише займатися організацією освіти, але й піклуватися про соціальних захист дітей. У зв'язку з цим у складі НКО було створено спеціальний підрозділ – відділ соціального виховання. Спочатку він керував наданням допомоги безпритульним та бездоглядним дітям, створенням закладів для їхнього утримання, а також роботою з неповнолітніми правопорушниками, більшість з яких у той час були безпритульними та бездоглядними [3, с. 4–7]. Тоді ж у складі органів соціального виховання було засновано комісії у справах неповнолітніх [4, с. 154]. Комісії утворювалися як міжвідомчі органи (до їх складу належали педагоги, лікарі, юристи) з уповноваженням розглядати й вирішувати справи неповнолітніх правопорушників, застосовувати до них медично-педагогічні заходи. У перший рік свого існування комісії доклали багато зусиль для вилучення справ неповнолітніх із ревітрибуналів та надзвичайних

комісій. Незважаючи на труднощі, пов'язані зі становленням апарату комісій, уже 1920 року вони мали у провадженні близько 10 тис. справ [5, с. 83–84]. Значне навантаження комісій, яким доводилося не лише розглядати справи неповнолітніх правопорушників, призначати виховні заходи, але й піклуватися про подальшу долю цих дітей, зумовило створення дитячої соціальної інспекції (ДСІ) – своєрідного органу громадського сприяння. Інспектори ДСІ надавали істотну допомогу в організації матеріального забезпечення неповнолітніх, улаштуванні їх до дитячих закладів, на роботу, притягненні до відповідальності батьків та опікунів, які знущалися над дітьми [1, с. 28]. Основним напрямом діяльності комісій у справах неповнолітніх, як й інших органів охорони дитинства, залишалось влаштування дітей, які потребували допомоги, зокрема правопорушників, безпритульних та бездоглядних, до інтернатів.

Важливе значення для вивчення напрямів соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми правопорушниками на початку ХХ ст. має проблема створення та діяльності мережі спеціальних закладів для дослідження, утримання та виховання неповнолітніх правопорушників, характерною особливістю яких було включення їх до системи соціального виховання Народного комісаріату освіти. Приймальники, колектори та приймальники-розподільники допомагали організувати роботу комісій на основі ретельного попереднього вивчення особи неповнолітніх правопорушників, умов їх життя. Головними завданнями спеціальних виправних закладів НКО, до яких належали основні та допоміжні будинки для неповнолітніх правопорушників, трудові колонії, була зміна антисоціальних нахилів вихованців.

Закріплювався диференційований підхід до виправлення правопорушників залежно від їх віку, статі, ступеня педагогічної занедбаності. Передбачалася можливість переведення правопорушників за ступенем їх виправлення до установ з менш суворим режимом, звичайних дитячих будинків, передачі під нагляд родичам або влаштування на роботу. Така організація виправної системи Народного комісаріату освіти забезпечувала безперервність педагогічного впливу на неповнолітніх правопорушників, дозволяла обирати найбільш доцільні засоби виховання.

Відомчими нормативними актами народного комісаріату освіти також було регламентовано процес розслідування, розгляду та вирішення комісіями справ неповнолітніх правопорушників, застосування до них медично-педагогічних заходів. Розслідування передбачало обов'язкове медичне обстеження (вивченню підлягав не лише стан здоров'я неповнолітнього, але і його психофізичний розвиток протягом усього життя, індивідуальні особливості), а також комплексне соціальне дослідження правопорушника та його найближчого середовища з метою виявлення чинників правопорушення і визначення найбільш ефективних заходів соціально-виховного впливу.

Педагогічна концепція боротьби з правопорушеннями неповнолітніх позитивно вплинула на розвиток кримінального права в частині відповідальності неповнолітніх. Основними засадами кримінального законодавства 1924 року, Кримінальним кодексом у редакції 1927 року було підвищено вікову межу неосудності (порівняно з чинною в дореволюційний період), закріплено особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх різних вікових груп, правила обов'язкового пом'якшення покарань, уведення до кримінального права заходів медико-педагогічного характеру – віддання неповнолітнього на поруки або піклування батькам, родичам чи іншим особам, установам та організаціям, опіка, влаштування до спеціальних установ.

Початок ХХ століття – період розвитку пенітенціарних соціально-педагогічних ідей у роботі з неповнолітніми засудженими – номінується дослідниками як «формація соціальної реабілітації» (Ю. Чакубаш) [6], «соціально-педагогічний етап» (В. Шпак) [7], «державно-пенітенціарний етап» (С. Коляденко), «соціально-реабілітаційний етап розвитку пенітенціарної системи для неповнолітніх засуджених» (О. Караман) [2] тощо.

На початок ХХ століття в тогочасній державі вже повністю склалася тюремна система відбування покарань. Для дітей продовжували своє існування відділення при тюрмах, а також виправно-виховні заклади, описані нами вище, що утримувалися за рахунок земств, громадських організацій, приватних осіб, держави.

На основі аналізу архівних матеріалів, літературних джерел, досліджень В. Виноградової-Бондаренко, О. Гусака, С. Коваленко, О. Ільченко нами було диференційовано виховні заклади й визначено таку систему державних установ соціального виховання неповнолітніх правопорушників у 20–30-х роках ХХ століття: *установи загального призначення* а) допоміжні (тимчасові) дитячі заклади: 1) приймальні пункти; 2) ізолятори (реформаторії); 3) колектори; 4) дитячі будинки відкритого типу; 5) лікувально-виховні установи та б) основні (постійні) дитячі заклади: 1) дитячі будинки закритого типу (дошкільні, шкільні, змішані); 2) дитячі трудові колонії та комуни; 3) дитячі містечка; 4) трудові будинки й установи спеціального призначення (для дітей із психічними та

фізичними вадами): 1) будинки для розумово відсталих; 2) школи для сліпих; 3) школи для глухонімих.

Грунтуючись на засадах феноменологічного підходу та на підставі критеріїв: а) мережа установ соціального виховання; б) кадрове забезпечення; в) результативність роботи (за влаштуванням випускників) – виділено чотири етапи розвитку дитячих закладів для неповнолітніх правопорушників.

1-й етап (1920 – 1923 рр.) – первинна допомога «дітям війни» й усім нужденним дітям та підліткам. Головна увага приділялася організації максимальної кількості виховно-виправних установ для розміщення в них неповнолітніх правопорушників. Цей процес відбувався двома шляхами: 1) відкриття нових закладів, 2) реорганізація наявних на той час закладів у заклади цього типу. Суттєві завдання постали в галузі підготовки й перепідготовки персоналу таких закладів, вчителів та педагогів: були організовані короткотермінові педагогічні курси, гуртки політграмоти й політшколи. Формами випуску вихованців дитячих виправно-виховних установ була реевакуація, повернення до батьків, передача на патронат.

2-й етап (1924 – 1929 рр.) – становлення попереджувально-профілактичної і виховної роботи серед неповнолітніх правопорушників. Найбільшого розвитку набувають: дитячі містечка, трудові колонії та комуни, трудові будинки, виробничі артілі підлітків. У зв'язку із посиленням трудового виховання відбувається скорочення мережі пенітенціарних закладів для неповнолітніх, де б вони тільки відбували покарання за скоєний злочин тільки в умовах обмеження волі. Кількість працівників із спеціальною педагогічною освітою зростає, що забезпечувалось не лише вищими педагогічними курсами, а й інститутами народної освіти. Серед форм випуску вихованців поширюються направлення на виробництво, у сільське господарство, у заклади професійної освіти, технікуми, на робітфаки.

3-й етап (1930 – 1933 рр.) – перевиховання малолітніх злочинців, виховання «пролетарської дитини». Відбувається подальше скорочення мережі закладів для відбування неповнолітніми покарання за скоєні злочини тільки через суворе обмеження волі. Найпоширенішими типами виховно-виправних установ стали сільські дитячі патронати, притулки, приймальники, майданчики. Зростала професіоналізація педагогічних кадрів, поліпшувалося матеріальне, побутове й правове становище освітян (своєчасна виплата заробітної плати, турбота держави про побут, прийом дітей учителів до технікумів, вищих навчальних закладів на рівні з дітьми пролетаріату, упровадження системи заохочень). Вищу педагогічну освіту давали інститути народної освіти, соціального виховання, державні педагогічні інститути. Улаштування випускників установ проходило за рахунок передачі дітей у сільські патронати, відправки до родичів, направлення на роботу, на подальше навчання робітничим професіям.

4-й етап (1934 – 1939 рр.) – загальна освіта і професійна орієнтація «дітей зіпсованої моралі». Спостерігається стабілізація життя в країні. Найбільшого розвитку знову набувають школи-комуни, що знаходилися в підпорядкуванні органів освіти; трудові будинки й школи фабрично-заводського учнівства, трудові колонії й комуни в системі органів внутрішніх справ. Підготовка нових педагогічних кадрів здійснюється у стаціонарних педагогічних навчальних закладах, на короткотермінових педагогічних курсах, у системі заочної педагогічної освіти (мережа відділів заочного навчання при педагогічних училищах, вищих навчальних закладах, на вечірніх відділах педвузів). Формами випуску стало влаштування на виробництва та підприємства, віддача під патронат, переважало направлення на подальше навчання до профшкіл, технікумів, робітфаків.

Основними умовами виокремлення цих етапів стали: 1) політичні та соціально-економічні умови розвитку республіки; 2) тип і причини скоєння правопорушення; 3) динаміка обсягів та характер злочинності; 4) особливості методів і форм виховання. Відповідно до етапів нами визначено методи і форми виховної роботи з неповнолітніми правопорушниками на початку ХХ століття.

У прийнятому в 1922 році Кодексі законів про народну освіту (КЗпНО) встановлювалася низка правил роботи комісій із неповнолітніми правопорушниками, але процесуальні питання залишилися поза увагою законодавця. Позитивне значення мало усунення Кодексом суперечності, яка існувала між кримінальним законодавством та нормативними актами, що регулювали діяльність комісій у справах неповнолітніх щодо підсудності справ. У статті 274 КЗпНО зазначалося, що комісії уповноважені вирішувати справи правопорушників віком до 16 років. Це відповідало нормам раніше затвердженого Кримінального кодексу. Суттєве значення мало закріплення Кодексом законів про народну освіту обов'язкового дослідження неповнолітніх, чії справи розглядали комісії, у колекторах. Відповідно до ст. 250 Кодексу для неповнолітніх правопорушників створювався спеціальний тип цих розподільчих закладів.

У ст. 277 Кодексу законів про народну освіту закріплювався перелік заходів, котрі могли застосовувати комісії у справах неповнолітніх до правопорушників і, на наш погляд, мали не кримінальний, а швидше соціально-педагогічний характер. Це переконання, передача під нагляд

рідних, відправка на батьківщину, патрунування, влаштування на роботу, направлення до реформаторію Народного комісаріату юстиції або до однієї зі спеціальних установ Народного комісаріату освіти (основного чи допоміжного дитячого будинку для правопорушників, трудової колонії, трудового будинку для дівчат). У результаті вивчення цього нормативно-правового документа нами було визначено механізм вилучення неповнолітніх безпритульних, бездоглядних та правопорушників з вулиці, розподіл їх відповідно до рівня соціальної небезпеки до спеціальних виховних (підпорядкування Наркомату освіти) та виправних (Наркомат юстиції) закладів із подальшим патронатом таких неповнолітніх (рис. 1). На нашу думку, саме цей механізм є яскравим прикладом соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми, що опинилися у важкій життєвій ситуації в 20-х роках ХХ століття.

У червні 1926 року Всеукраїнською комісією у справах неповнолітніх була затверджена Інструкція окружним комісіям у справах неповнолітніх, що вирішила більшість процесуальних питань. Цим нормативним актом було встановлено підвідомчу ієрархію справ неповнолітніх, підстави їх порушення, перелік запобіжних заходів та порядок їх призначення, процедуру розслідування, розгляду та вирішення справ, а також оскарження, перегляду та виконання рішень комісії.

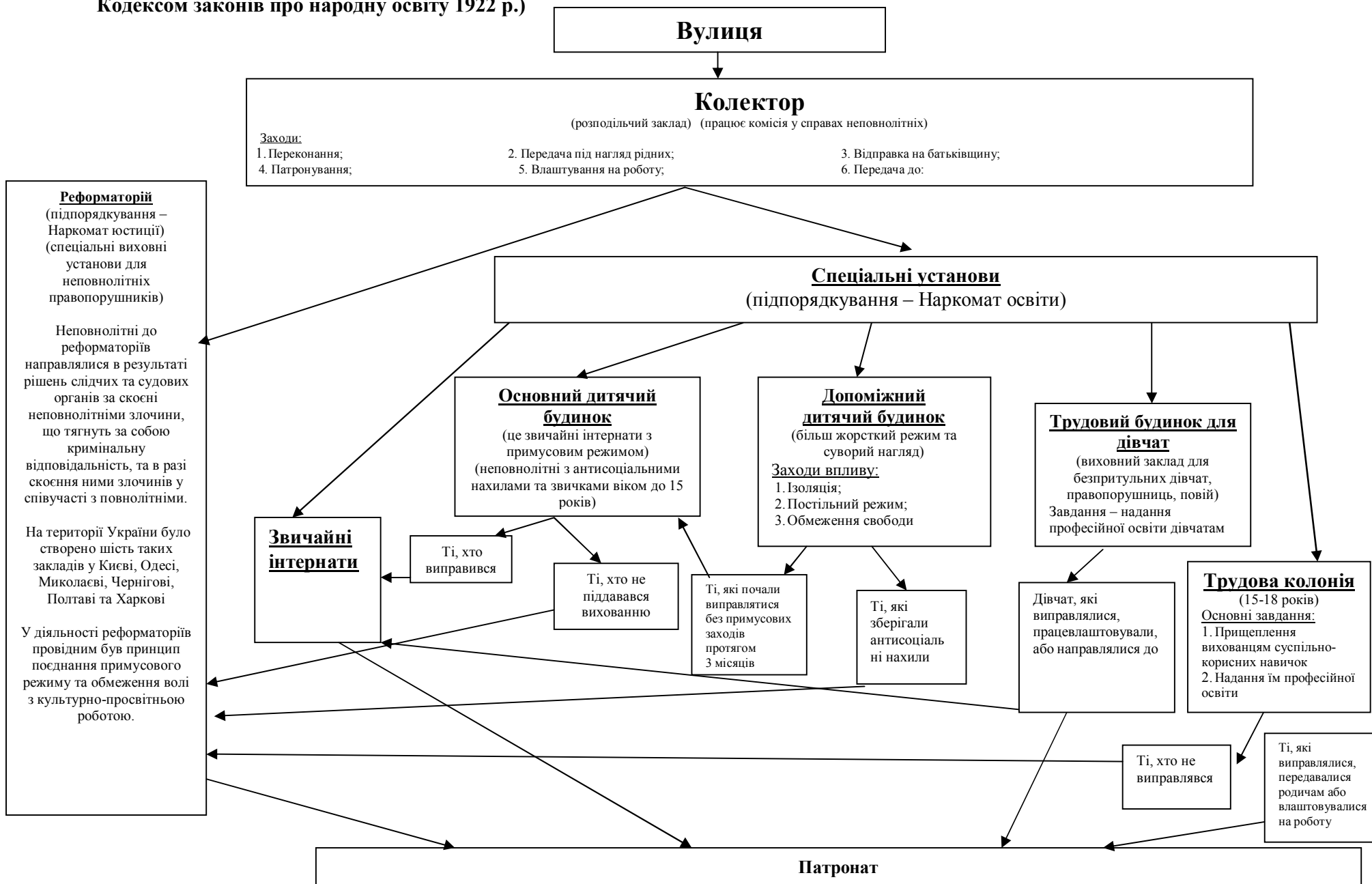
Підставами порушення справи визнавалися заяви громадян та їх об'єднань, власне неповнолітніх, повідомлення державних установ або посадових осіб, матеріали органів дізнання, слідства, суду, прокуратури, а також комісій у справах неповнолітніх. Після отримання даних про вчинення неповнолітнім правопорушення обстежувач-вихователь мав провести перше опитування правопорушника, вивчити матеріали справи і доповісти голові комісії, висловлюючи свою думку з приводу запобіжного заходу.

Одним із перших етапів розслідування було медичне обстеження підлітка. Воно проводилося лікарем (членом комісії) самостійно чи за участю обстежувача-вихователя за схемою, затвердженою Всеукраїнською комісією у справах неповнолітніх, відповідно до якої вивченню підлягав не лише стан здоров'я правопорушника, але і його психологічні особливості. Попередньо обов'язково збиралися дані про сім'ю та середовище неповнолітнього, його фізичний та психічний розвиток протягом усього життя. Досліджувалися всі обставини вчинення правопорушення: мотиви, ставлення підлітка до скоєного. Після завершення обстеження лікар складав висновок, у якому мав не лише встановити діагноз (у випадку хвороби правопорушника), але й указати на взаємозв'язок між особою винного і вчиненим ним правопорушенням. На нашу думку, саме ці дії співробітників виправних закладів для неповнолітніх правопорушників початку ХХ ст. можна класифікувати як зародження соціально-педагогічної роботи, а саме соціально-педагогічної діагностики особистості неповнолітнього злочинця.

Після медичного дослідження згідно з Інструкцією окружним комісіям у справах неповнолітніх обирався один із запобіжних заходів: зобов'язання про явку до комісії; відповідальний нагляд батьків, опікунів, інших осіб, установ; влаштування до виховного закладу чи лікарні; направлення до колектору або реформаторію. Призначення запобіжного заходу, на наш погляд, вважалося *початком соціально-виховної роботи*, адже під час його обрання потрібно було врахувати багато чинників, як-то: вік правопорушника, його особисті якості, поведінку в комісії, роль у скоєнні правопорушення, дані про спосіб життя, оточення, результати лікарського огляду [9].

Подальше розслідування проводилося обстежувачами-вихователями. Їх діяльність регламентувалася «Інструкцією обстежувачам-вихователям у справах неповнолітніх», затвердженою в червні 1926 року і зобов'язувала обстежувача передусім вивчити прийняту до провадження справу, установити вік неповнолітнього, з'ясувати, чи вчиняв він правопорушення раніше, чи був осудний або зареєстрований у карному розшуку. Подальшим кроком було виявлення чинників правопорушення. Для цього обстежувач мав відвідати родину неповнолітнього і вивчити його оточення, зібрати відомості про нього у вчителів. Якщо неповнолітній працював, обстежувач з'ясовував умови його роботи. Отримані дані фіксувалися у протоколах. Спостерігаємо зародження соціально-педагогічного напрямку діяльності працівників виправних закладів для неповнолітніх правопорушників. Як бачимо, до кінця 1939 р. відбулося становлення мережі закладів соціального виховання, кадрове їх забезпечення, стабілізувалися форми працевлаштування й подальшого навчання випускників. У результаті на території тогочасної України було створено дитячі установи, у яких склався передовий досвід. Серед них виділяємо Полтавську сільськогосподарську колонію ім. В. Короленка – завкол Ф. Іванов, яку в 1925 р. було визнано дослідно-показовою установою Наркомосу УСРР, та Полтавську трудову колонію ім. М. Горького – завкол А. Макаренко, що також була визнана дослідно-показовою установою у 1923 – 1926 рр. Під передовим досвідом розуміємо таку практику, яка забезпечує більш високі виховні результати у порівнянні з масовою.

Рис. 1. Механізм вилучення неповнолітніх безпритульних, бездоглядних та правопорушників з вулиці (згідно з Кодексом законів про народну освіту 1922 р.)

Ефективність роботи колонії ім. В. Короленка досягалася вихованням дітей-безпритульників та неповнолітніх правопорушників на загальнолюдських цінностях і християнській моралі, розробленням унікальної системи самоврядування й морального виховання; колонії ім. М. Горького – обґрунтуванням новаторської системи роботи з цією ж категорією дітей та методики виховання в колективі, розкриттям нових відносин між особистістю, колективом й суспільством та реалізацією їх на практиці. Колоніями у ці роки було врятовано близько 2 тисяч вихованців, серед яких не зафіксовано жодного випадку рецидиву. Показником роботи дитячих закладів була дослідницька діяльність, очолювана у колонії ім. В. Короленка – І. Коберським, у колонії ім. М. Горького – М. Фере. Про високу результативність виховної роботи свідчить і той факт, що установи відмовилися від посад вихователів – заклад Ф. Іванова в 1928 р., А. Макаренка – у 1930 р.

Необхідним вважаємо звернути увагу й узагальнити окремі аспекти виховної діяльності Чутівської колонії «Піонер» ім. 1 Травня [8, с. 135] – розвиток системи дитячого самоврядування; комуни ім. П. Постишева – упровадження оплати дитячої праці; Паськівського дитячого будинку, Вишняківської Червоної комуни – організація багатогалузевого господарства; Білицького дитячого будинку – проведення оздоровчої роботи.

З'ясовано, що робота державних структур та громадських організацій у 20-30-ті роки ХХ століття в Україні проводилася в єдності з діяльністю установ соціального виховання і зорієнтовувалася на:

1) удосконалення системи освіти: упровадження й пропаганду ідей соціального виховання, забезпечення загального навчання дітей, збільшення виховного впливу школи, підвищення значення родинного, трудового виховання; проведення систематичної культурно-масової роботи серед дитячого населення, організацію системи позашкільної освіти (відкриття клубів, гуртків, бібліотек, екскурсійних баз);

2) збільшення мережі виховних установ та проведення оздоровчих кампаній серед дитячого населення міста й села: відкриття мережі літніх установ (таборів, колоній, санаторіїв, майданчиків, ясел, дитячих консультацій); розбудова фізкультурних майданчиків; організація дитячих куточків у громадських парках; проходження школярами літньої оздоровчої практики; урегулювання санітарно-гігієнічних норм та режиму навчально-виховного процесу в закладах освіти;

3) залучення дітей і підлітків до суспільно корисної праці й професійної підготовки: відкриття навчально-виробничих майстерень; робота в сільському господарстві, в радгоспах, на підприємствах; залучення підлітків до організації трудових артілей, комун, товариств; проходження виробничих практик; проведення екскурсій на заводи й фабрики; організація трудових десантів; відкриття шкіл професійної освіти, будинків робітничої та батрацької молоді; навчання на робітфаках, у вищих навчальних закладах та профшколах;

4) захист інтересів дітей і молоді на основі соціально-правового змісту виховної діяльності: удосконалення системи опіки й патронату, контроль за направленням випускників виховно-виправних закладів на місця роботи та за своєчасним одержанням ними вихідної допомоги; контроль та охорона життя й роботи підлітків, які працюють на підприємствах або віддані під патронат.

Установлено, що нестандартним для того часу варіантом вирішення проблеми виховання стало створення В. Короленком громадської організації «Ліга порятунку дітей». До специфічних ознак змісту виховної діяльності «Ліги» відносимо: пріоритетність морального виховання над політичним, виховання молоді на засадах релігійності, віротерпимості, братерства, відсутності національної та класової винятковості, формування у свідомості дитини стійких моральних принципів добра, честі, правди, справедливості й людяності.

Необхідним також вважаємо відзначити специфіку виховної діяльності з дітьми-безпритульниками та неповнолітніми правопорушниками на початку ХХ століття в Україні. На кожному з обґрунтованих етапів, як і в Україні в цілому, проводилася цілеспрямована, спеціально організована діяльність із виховання перерахованих категорій дітей і неповнолітніх. Специфіка виховної роботи в Україні полягала в тісній співпраці закладів соціального виховання, державних структур та громадських організацій щодо виховання дітей-безпритульників та неповнолітніх правопорушників; у наявності талановитих педагогів (Ф. Іванов, А. Макаренко, Л. Чуєнко та ін.), громадських й державних діячів (В. Короленко, С. Короленко, К. Ляхович та ін.); у досягненні передового досвіду роботи дитячих установ (колонія ім. В. Короленка, колонія ім. М. Горького, комуна ім. П. Постишева та ін.); у самовідданій, добродійній діяльності працівників громадських організацій – «Ліга порятунку дітей», «Друзі дітей»; у новаторському підході до індивідуальних і

колективних методів виховної роботи з безпритульними дітьми та неповнолітніми правопорушниками; у підвищенні уваги до підготовки й побутових умов педагогічних кадрів.

Нами виявлено провідні тенденції виховання дітей-безпритульників та неповнолітніх правопорушників у зазначений період та можливості розвитку прогресивних тенденцій у сучасних умовах. Виділено три групи тенденцій виховання дітей-безпритульників та неповнолітніх правопорушників в Україні:

1. Прогресивні тенденції, що одержали подальший розвиток у сучасних умовах модернізації освіти: соціально-правового та профілактико-оздоровчого змісту виховної діяльності; посилення виховного аспекту в підготовці педагогічних кадрів; спрямованості спільних зусиль освітньо-виховних установ та державних органів на створення робочих місць і працевлаштування молоді; розвитку дитячого та юнацького самоврядування; збагачення змісту напрямів виховної діяльності з метою цілісного виховання особистості та ін.

2. Тенденції, що зародилися в сучасних умовах на основі розвитку позитивних тенденцій 20–30-х рр. ХХ ст. у вихованні перерахованих вище категорій дітей та неповнолітніх в Україні: спрямування виховної діяльності на формування свободи вибору та відповідальності дитини; особистісно-соціального виховання на основі індивідуально орієнтованої діяльності; забезпечення можливостей для особистісного й професійного зростання з метою самореалізації; інтелектуального розвитку та поєднання ролі навчання й виховання у формуванні особистості; самоврядування для створення умов саморозвитку творчої індивідуальності й розкриття її духовного потенціалу; цілісного підходу до виховання всебічно й гармонійно розвиненої особистості; особистісно орієнтованого характеру навчальної й виховної діяльності; розвитку єдності шкільного та сімейного виховання у профілактико-оздоровчій роботі та ін.

3. Тенденції, що можна вважати реакційними для сучасних умов розвитку суспільства (негативні): ідеологізація та політизація змісту навчально-виховної роботи; підпорядкованість особистості колективу; застосування несумісних з метою і змістом виховання методів покарання (обмеження свободи й волі, позбавлення їжі, надмірна фізична праця, використання дитячої праці у власних корисних цілях та ін.).

Висновки. На основі викладеного можна стверджувати, що позитивними є тенденції виховної роботи з неповнолітніми правопорушниками в означений період в Україні, а саме: спрямованість на виховання людини нового, соціалістичного типу; всебічний підхід до виховання особистості; поєднання виховання з піднесенням освітнього рівня молоді; соціально-правовий зміст виховної діяльності; профілактико-оздоровча виховна робота; розвиток дитячого самоврядування; турбота про вчителя, його підготовку, побут, заробітну плату; відповідальність навчальних закладів за подальше навчання й працевлаштування своїх випускників та ін.; а також виділено такі негативні тенденції виховання: ідеологізація та політизація змісту навчально-виховної роботи; підпорядкованість особистості колективу; застосування несумісних з метою і змістом виховання методів покарання (обмеження свободи й волі, позбавлення їжі, надмірна фізична праця, використання дитячої праці у власних корисних цілях).

Література

1. Зінченко А. Г. Досвід подолання дитячої безпритульності в Україні в 20-х роках / А. Г. Зінченко. – К. : ТОВ "Міжнародна фінансова агенція", 1998. – 35 с.
2. Караман О. Л. Проблема періодизації історичного розвитку вітчизняної та зарубіжної пенітенціарної систем як джерельної бази дослідження генезу соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими / О. Л. Караман // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 17 (180) вересень. – С. 6–15.
3. Отчет Ценсоцвоса за 1921 год. – ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 536, арк. 1–7.
4. Пояснююча записка до законодавчого, методично-інструктивного та статистичного матеріалів. – ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 289, арк. 153–159.
5. Справа боротьби з правопорушеннями недолітніх на Україні. – ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 289, арк. 79–91.
6. Чакубаш Ю. В. Системний підхід як основний метод розбудови теорії еволюції кримінально-виконавчих систем / Ю. В. Чакубаш // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2001. – № 6. – С. 177–184
7. Шпак В. П. Теоретичні та практичні засади реабілітаційної діяльності виправно-виховних закладів в Україні (XIX – початок ХХ ст.) [Текст] : дис.. д-ра пед. наук : 13.00.01 /

Валентина Павлівна Шпак; Полтавський держ. педагогічний ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава. – 2006. – 500 с.

8. Шпак В. Чутівська трудова колонія «Піонер» Імені 1 Травня : історичний нарис / В. Шпак : зб. наук. пр. Полтавського держ. педагог. ун-ту ім. В. Г. Короленка (Серія: Пед. науки). – Полтава : ПП Шевченко Р. В., 2009. – Вип. 2. – С. 130–137.

9. Инструкция Окркомиссиям по делам о несовершеннолетних : Утверждена Постановлением Всеукраинской комиссии по делам о несовершеннолетних от 15.06.1926 г. // Детское право советских республик : сборник действ. законодат. о детях / [сост. М. Кричевская, И. Курицкий] ; ред. Ю. Мазуренко. – Харьков : Юриздат. НКЮ УССР, 1927. – С. 505–512.

Т. М. Швец

НАПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ДЛЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В 20-30-Е ГОДЫ XX В.

В статье рассмотрена проблема социальной работы в пенитенциарных учреждениях для несовершеннолетних осужденных в начале XX в. Акцент сделан на прогрессивных моментах педагогической концепции борьбы с правонарушениями несовершеннолетних.

Ключевые слова: пенитенциарная система, социально-педагогическая работа, несовершеннолетний осужденный.

T. Shvets'

DIRECTIONS OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES OF THE NATIONAL SYSTEM OF PENAL INSTITUTIONS FOR JUVENILES IN THE 20-30 YEARS OF THE TWENTIETH CENTURY

The article deals with the problem of social and pedagogical activities in penal institutions for juvenile offenders in the early twentieth century. The emphasis is placed on advanced pedagogical concept points to combat juvenile delinquency.

Key words: penal system, social and pedagogical activity, a juvenile offender.

УДК 378.937+371.03

Т. Л. Васіна

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

У статті розглянуто педагогічні умови формування професійно орієнтованої особистості майбутнього соціального педагога у студентському колективі; уточнено та науково обґрунтовано сутність поняття «професійно орієнтована особистість майбутнього соціального педагога». Розкрито взаємозв'язок між рівнями згуртованості колективу студентської групи і рівнями сформованості професійних та особистісних якостей майбутніх соціальних педагогів.

Ключові слова: професійно орієнтована особистість майбутнього соціального педагога, колектив студентської групи, особистісно орієнтована взаємодія, професійна усталеність, колективна творча діяльність.

Постановка проблеми. Формування професійно орієнтованої особистості майбутнього соціального педагога визначається реформуванням сучасної освіти, що вимагає радикальних змін у навчально-виховному процесі, використання новітніх технологій і методів навчання, що сприяли б реалізації інтелектуально-духовного потенціалу студентів. Завдання сучасної освіти вищої педагогічної школи полягає не тільки в тому, щоб дати відповідні професійні знання, а й у тому, щоб підготувати соціального педагога, який глибоко розуміє і знає свою роль у суспільстві, вміє творчо використовувати здобуті знання на практиці, працювати з учнями та їхніми батьками, з педагогічним колективом, цінує колективний досвід, думку колег, використовує передовий педагогічний досвід, критично оцінює досягнуте. Вирішення цієї проблеми започатковується у вищому педагогічному закладі й передбачає насамперед створення і розвиток колективу студентської групи.

Виховання особистості в колективі залишається актуальним питанням і в сучасних умовах. Проблема колективу була достатньо досліджена в межах соціалістичної авторитарної педагогіки. Нові соціальні умови сьогодення в Україні вимагають нового підходу до проблеми колективу і його